

**Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta
u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija
centra, Banja Luka, glavni i odgovorni urednik naučnih
časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs***

Klimatske promjene izazov za međunarodna bezbjednost

U eri kada ljudska civilizacija doživljava ubrzani tehnološki napredak, suočavamo se sa paradoksalnom prijetnjom koju smo sami stvorili. Klimatske promjene prerasle su iz isključivo ekološkog problema u pitanje od fundamentalnog značaja za međunarodnu bezbjednost. Dok se atmosfera zagrijava, lednici tope i ekstremni vremenski uslovi postaju sve učestaliji, svijet se suočava sa nizom bezbjednosnih prijetnji, izazova i rizika koji nadilaze tradicionalne koncepte sukoba i zahtijevaju ponovno promišljanje samog koncepta bezbjednosti. Ovaj pogled i osvrt istražuje složeni odnos između klimatskih promjena i međunarodne bezbjednosti, analizirajući kako promijene u fizičkom okruženju transformišu geopolitičku stvarnost i stvaraju nove oblike ranjivosti koji zahtijevaju fundamentalno drugačije bezbjednosne paradigme.

Klimatske promijene ne djeluju kao izolovani bezbjednosni faktor, već kao "multiplikator prijetnji" – fenomen koji pojačava postojeće tenzije i ranjivosti unutar i između društava. U izvještaju Savjeta bezbjednosti UN-a iz 2023. godine, **klimatske promjene su definisane kao "ubrzivač nestabilnosti"** koji pogoršava već postojeće sukobe i stvara uslove za nove bezbjednosne prijetnje, izazove i rizike. Ovaj koncept je posebno vidljiv u regijama sa ograničenim adaptivnim kapacitetima, gdje promjene u dostupnosti vode, proizvodnji hrane i ekstremnim vremenskim uslovima pogoršavaju postojeće socijalne, ekonomske i političke tenzije.

U regijama poput Sahela, gdje se pustinja širi brzinom od 48 kilometara godišnje, klimatske promjene podrivaju tradicionalne načine života i stvaraju nove obrasce migracija i sukoba. Sukob u Darfuru često se navodi kao prvi "klimatski sukob", gdje su promjene u obrascima padavina i dezertifikacija intenzivirale nadmetanje za oskudne resurse između poljoprivrednika i stočara. Dok je takvo pojednostavljenje prenaplašeno – politički faktori i historijski obrasci marginalizacije takođe su odigrali ključnu ulogu – jasno je da klimatske promjene stvaraju dodatne pritiske koji mogu katalizovati nasilne sukobe u već nestabilnim kontekstima.

Među najdirektnijim vezama između klimatskih promjena i bezbjednosti jeste njihov uticaj na dostupnost ključnih resursa, posebno vode i hrane. Prema podacima Svjetske banke, do 2050. godine klimatske promjene mogle bi smanjiti prinose usjeva u nekim regionima za 25% i pogoršati nestašicu vode za skoro 40% svjetske populacije. Ovakvi trendovi imaju ozbiljne bezbjednosne implikacije. Nestašica vode već je geopolitički faktor u regijama sa prekograničnim vodnim resursima. Basen rijeke Nil, koji obuhvata 11 zemalja i

preko 400 miliona ljudi, ilustruje ovu dinamiku. Izgradnja Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) na Plavom Nilu izazvala je napete diplomatske odnose između Etiopije, Egipta i Sudana. Za Egipat, koji dobija 90% svojih vodnih resursa iz Nila, ova brana predstavlja egzistencijalnu prijetnju, dok za Etiopiju predstavlja ključni element nacionalnog razvoja i energetske bezbjednosti. U kontekstu klimatskih promjena, koje predviđaju smanjeni protok rijeke i povećanu varijabilnost padavina, ovaj sukob oko vodnih resursa postaje još složeniji. Slično tome, promjene u morskim strujama i temperaturama transformišu distribuciju ribljih resursa, što potencijalno vodi novim sukobima oko pristupa ovim resursima. "Makerelov rat" između Islanda, EU i drugih sjevernoatlantskih nacija daje naznake o tome kako klimatski indukovane promjene u kretanju morskih resursa mogu izazvati međunarodne tenzije. Jedno od najsloženijih pitanja na raskrsnici klimatskih promjena i bezbjednosti jeste pitanje migracija. Svjetska banka predviđa da bi do 2050. godine preko 200 miliona ljudi moglo biti raseljeno usljed klimatskih faktora. Ovi "klimatski migranti" predstavljaju jedinstvene bezbjednosne izazove, kako za zemlje porijekla, tako i za tranzitne i destinacione zemlje. Za zemlje porijekla, masovni odlazak stanovništva može ubrzati ciklus nestabilnosti, smanjujući ljudski kapital neophodan za prilagođavanje klimatskim promjenama i slabljenje društvene kohezije. Za destinacione zemlje, priliv migranata može stvoriti dodatne pritiske na resurse i infrastrukturu, posebno u već napregnutim sistemima.

Evropska migraciona kriza 2015-2016. godine, iako nije bila prvenstveno klimatski uslovljena, pruža uvid u bezbjednosne i političke izazove koje velike migracije mogu predstavljati. Klimatske promjene prijete da će ovakve krize učiniti češćim i intenzivnijim, potencijalno transformišući globalne obrasce mobilnosti i izazivajući postojeće koncepte granica, suvereniteta i međunarodne odgovornosti. Međunarodno pravo trenutno ne prepoznaje koncept "klimatskih izbjeglica", stvarajući pravnu prazninu koja otežava koherentan odgovor na ove izazove. Kancelarija visokog komesara UN-a za izbjeglice (UNHCR) ističe da postojeće definicije izbjeglica ne uključuju osobe raseljene usljed klimatskih faktora, što predstavlja fundamentalni izazov za međunarodni sistem zaštite.

Složena, ali sve više dokumentovana veza postoji između klimatskih promjena i nasilnog ekstremizma. U regionima pogođenim klimatskim stresovima, nedržavni nasilni akteri mogu eksploatisati ranjivosti, nedostatak resursa i opadanje povjerenja u državne institucije kako bi učvrstili svoj uticaj i regrutovali nove članove. U Nigeriji, dezertifikacija i varijabilnost padavina u sjevernim regijama doprinijeli su nestabilnosti koja je omogućila uspon Boko Harama. Slično tome, u Somaliji, opetovane suše oslabile su tradicionalne mehanizme izdržavanja i olakšale regrutovanje od strane Al-Shabaaba, koji je koristio distribuciju resursa kao sredstvo za jačanje legitimiteta među lokalnim stanovništvom. Važno je naglasiti da klimatske promjene same po sebi ne uzrokuju nasilni ekstremizam. Umjesto toga, one stvaraju uslove – ekonomsku nestabilnost, migracije, narušene društvene strukture i oskudicu resursa – koje

nedržavni nasilni akteri mogu iskoristiti. Uloga upravljanja je ključna: jake, odgovorne institucije mogu smanjiti ranjivost na klimatske stresove i otpornost na ekstremizam, dok neefikasne ili korumpirane institucije mogu pogoršati oba problema. Klimatske promjene postepeno transformišu strukturu međunarodnih odnosa i sam koncept bezbjednosti. Nulto-sumsku logiku tradicionalnog bezbjednosnog razmišljanja – gdje je bezbjednost jedne države često percipirana kao trošak za drugu – klimatske promjene čine sve manje održivom. Sveprisutna priroda klimatskih prijetnji pomjera težište sa teritorijalne bezbjednosti na širi koncept ljudske bezbjednosti, koja naglašava dobrobit pojedinaca i zajednica. Istovremeno, klimatske promjene zahtijevaju nivo međunarodne saradnje bez presedana, potencijalno stvarajući nove obrasce globalnog upravljanja. Savjet bezbjednosti UN-a, tradicionalno fokusiran na "tvrde" bezbjednosne prijetnje, sve više prepoznaje klimatske promjene kao relevantan bezbjednosni faktor. Ova evolucija ilustruje postepeno širenje koncepta bezbjednosti, koji sve više uključuje dugoročne ekološke rizike pored neposrednih geopolitičkih prijetnji. Klimatske promjene predstavljaju fundamentalni izazov za tradicionalno shvatanje međunarodne bezbjednosti. One zahtijevaju pomak od reaktivnih, militarizovanih pristupa bezbjednosti ka proaktivnim strategijama koje naglašavaju prevenciju, otpornost i međunarodnu saradnju. Efikasno rješavanje bezbjednosnih izazova povezanih s klimom zahtijeva integrisan pristup koji prevazilazi tradicionalne silose spoljne politike, razvojne pomoći i ekološke zaštite. Na fundamentalnom nivou, klimatske promjene podsjećaju nas da je globalna bezbjednost neraskidivo povezana sa održivošću ekoloških sistema o kojima zavisi ljudska civilizacija. Kako ovi sistemi postaju sve nestabilniji, i naši koncepti bezbjednosti moraju evoluirati. Izgradnja otpornijeg, sigurnijeg svijeta u eri klimatskih promjena zahtijevaće ne samo redukciju emisija gasova staklene bašte već i transformaciju načina na koji konceptualizujemo, upravljamo i osiguravamo bezbjednost u globalizovanom svijetu međuzavisnosti. Uspješno odgovoriti na izazove koje klimatske promjene postavljaju za međunarodnu bezbjednost znači prihvatiti novu paradigmu koja prepoznaje da je naša kolektivna sigurnost neraskidivo povezana sa zdravljem planete. Ovo zahtijeva bez presedana nivo globalne solidarnosti, dugoročno planiranje i fundamentalno preispitivanje postojećih struktura moći i upravljanja. U svijetu koji se zagrijeva, bezbjednost ne može biti postignuta unilateralnim akcijama ili kratkoročnim politikama – ona zahtijeva globalnu saradnju usmjerenu ka zajedničkoj budućnosti čovječanstva.